

Skolen, børnene og SoMe

dansk
center for
undervisningsmiljø
viden til praksis

Indledning

Smartphones, sociale medier og online-liv er en del af hverdagen hos danske skolebørn. Uanset hvad vi 'voksne' måtte mene om det, så foregår en stor del af børnenes liv og identitetsdannelse i digitale arenaer. Det er et vilkår.

De negative historier om digital mobning blandt skoleelever fylder meget, og det er ikke uden grund, for teknologiens hastighed og internettets omfang udgør en skærpende omstændighed, når man taler mobning og krænkelse. Opgaven med at skabe trygge og sunde online fællesskaber for børnene lander ofte et sted imellem skole, lærere og forældre, hvor manglende viden og overblik samt tvivl om ansvar desværre ofte præger diskussionen.

En statusundersøgelse fra DCUMs tilsyn i 2020 (se lilla boks) viser, at skolerne mangler viden om den mobning og de krænkelse, der foregår i elevernes digitale liv. Samtidig efterspørges også viden om love og regler på området.

DCUM har i 2021 suppleret statusundersøgelsen med en kvalitativ undersøgelse med elever og læreres perspektiver samt ekspertinterviews om håndteringen af digital mobning og krænkelse i praksis (se orange boks).

Vi ønsker med denne publikation at styrke vidensgrundlaget og bidrage til et øget fokus på skoleelevernes digitale liv, fællesskaber og dannelse. Vi håber, at indholdet kan være med til både at skabe faglige refleksioner og drøftelser i praksis, men også at anbefalingerne bagerst i materialet bliver omsat til konkrete handlinger og adfærd, både på skolerne og i hjemmene.

Indholdet falder i fire hovedtemaer hvor både elevernes og lærerens perspektiv skiftevis præsenteres.

1. Elevernes digitale liv

2. Forældrenes rolle

3. Lærernes rolle

4. Skolernes rammer

Afslutningsvis indeholder publikationen en række konkrete anbefalinger til både skoleledere, lærere, forældre og børn om, hvordan vi i praksis kan støtte hinanden i at udvikle sunde og stærke digitale fællesskaber og mindske risikoen for krænkelse, negativ adfærd og mobning i de digitale rum.

Tilsynets statusundersøgelse

DCUMs tilsyn laver hvert andet år en statusundersøgelse af, hvordan grundskoler, ungdomsuddannelser og voksen- og videregående uddannelser arbejder med undervisningsmiljølovens bestemmelser, herunder hvorvidt skolerne opfylder lovkravet om en antimobbestrategi med særligt afsnit om digital mobning.

Formålet med undersøgelsen er at få indblik i, hvordan uddannelsesinstitutionerne i Danmark arbejder indenfor rammerne af undervisningsmiljøloven. Det gælder både uddannelsesinstitutionernes arbejde med mobning, elevinddragelse, undervisningsmiljøvurderingen og arbejdet med sikkerhed på et organisatorisk niveau. Statusundersøgelsen er en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse.

Læs mere og se undersøgelsen [her](#)

Kvalitativ undersøgelse 2021

DCUMs undersøgelse bygger på i alt 16 individuelle interviews:

- otte individuelle interviews med skoleelever fra 8 forskellige 8.klasser
- otte individuelle interviews med lærere fra 8 forskellige skoler i udskoling

Interviewpersonerne har delt deres tanker om livet på nettet. Hvad fylder for børnene? Hvornår opstår der svære situationer? Hvilke ønsker har børnene til de voksne omkring dem, og hvordan kan skolen på en god måde bakke op om børnenes digitale liv?

Dertil kommer to ekspertinterviews med henholdsvis Jon Kristian Lange (seniorrådgiver hos Red Barnet) og Jonas Ravn (seniorrådgiver hos Center for Digital Pædagogik)

Elevernes digitale liv

1

1

Elevernes digitale liv

LÆNGSLEN EFTER AT HØRE TIL

Eleverne i DCUMs undersøgelse fortæller, at online aktiviteter fylder meget, og er en naturlig del af deres hverdag. De bruger sociale medier til at kommunikere, interagere, følge med i hinandens liv og være sammen. De mest udbredte platforme blandt eleverne i undersøgelsen, er TikTok, Snapchat, Instagram, YouTube og Discord, i tillæg til forskellige spil som f.eks. Minecraft og World of Warcraft. Det er vigtigt at høre til i et fællesskab, og særligt under coronanedlukningen har online-fællesskaber fyldt meget. Nogle af eleverne fortæller, at de har været online praktisk talt hele dagen, og er gået direkte fra det online skolearbejde til at game med klassekammeraterne efterfølgende.

Eleverne fortæller, at det fællesskab, der skabes gennem sociale medier, er vigtigt for dem. Det handler om at høre til – at være sammen med andre og vide, at man har venner, som denne elev beskriver:

"Altså vi kan tagge hinanden i ting og sådan noget. Og så kan vi lave videoer sammen. Det er der også lidt et fællesskab i. Det kan også være i virkeligheden eller ligesom på Instagram, at man kan tage nogle billeder sammen eller sådan noget. Så er man lidt fælles om det"

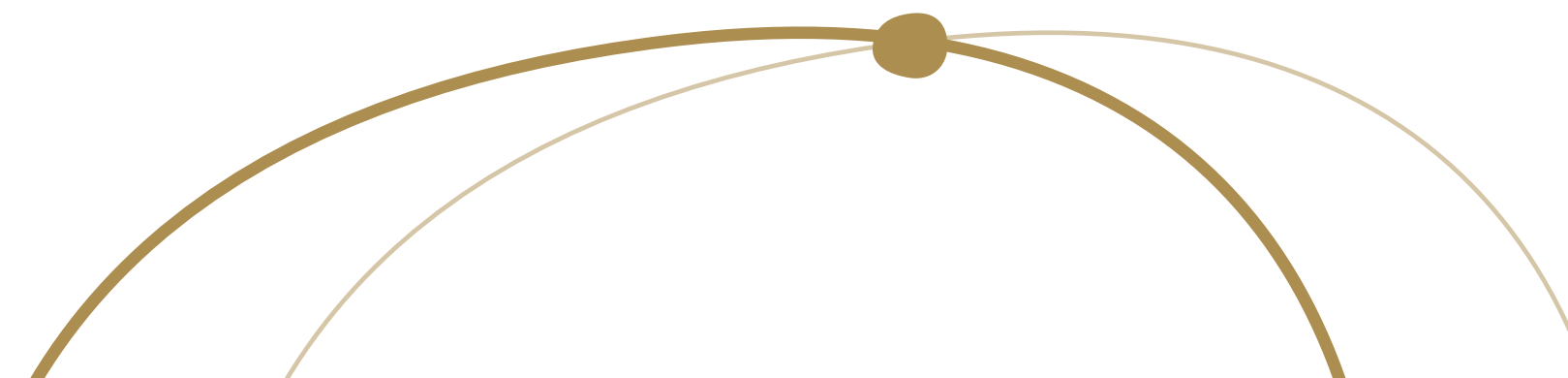
(Elev i 8. klasse).

Det eleverne fortæller om fællesskaber og tilhørsforhold, underbygger den forståelse af klassekultur, som er udsprunget af eXbus, et dansk forskningsprojekt, der har været med til at sætte mobning og hvorfor den opstår, på dagsordenen. Ifølge resultaterne fra forskningsprojektet er længslen efter at høre til i et fællesskab essentiel for mennesker, og den kan påvirke børn og unges måder at være sammen på - også online. I værste fald kan længslen efter at høre til føre til, at man udelukker andre og at mobning opstår (Kofoed 2013).

Flere af lærerne i undersøgelsen fortæller også, at de digitale fællesskaber er vigtige for eleverne, og det kan være en god måde at være sammen på. En lærer fortæller:

"Eleverne bruger jo også telefonerne til noget sammen, f.eks. pigerne har haft vældig sjov ud af at anvende TikTok og stå og danse til det og have det sjovt med det. Drengene har spillet nogle spil mod hinanden, så det er jo sjældent at de bare sidder hver for sig med telefonen"

(Lærer til elever i 8. klasse).

Denne lærer fortæller også om to elever på den pågældende skole, der ikke var med i klassens fællesgruppe på Messenger, fordi de ikke var venner med nogen fra klassen. Læreren opdagede det ved en tilfældighed, da der skulle deles information til alle i klassen. En udfordring med denne form for udelukkelse er, at det er svært for de voksne at opdage det. På baggrund af denne pointe, vil DCUM anbefale, at både lærere og forældre har et blik for, hvem der er med, og hvem der ikke er med i de digitale fællesskaber.

ANONYMITET GØR EN HÅRD TONE ENDNU VÆRRE

"Det er bare meget grimt sprog vi har, i den klasse jeg går i nu. Nogen er værre end andre, og så er der nogen, der ligesom styrer de andre, fordi de gerne vil være lige så seje som dem, og så gør de andre det samme"

(Elev, 8. klasse).

Citatet er et eksempel på, hvordan eleverne opfatter dynamikken på sociale medier. Størstedelen af både elever og lærere, der har deltaget i undersøgelsen, peger på, at tonen kan være hård, hvilket kan føre til et groft sprog – både i klassen og på de digitale medier. Flere elever fortæller, at de er bange for at virke svage, hvis de trækker sig fra det, og derfor bliver de ved med at være i det, selvom det er ubehageligt. Dette er en gennemgående tendens for det, eleverne fortæller – at det er fællesskabets dynamikker, der gør, at online fora kan opleves som ubehagelige steder at være. Det kan derfor være svært at komme ud af det uden at tabe ansigt i fællesskabet.

Der tegner sig desuden et billede af, at muligheden for at være anonym kan gøre sproget ekstra groft. Flere af eleverne har erfaringer med den anonyme spørgeapp, der hedder F3, som gør det muligt at stille anonyme spørgsmål til andre. De fortæller, at spørgsmålene der stilles, ofte er grænseoverskridende og ubehagelige, og at de kan nedgøre den person, de handler om. Det kan være spørgsmål som "Hvorfor er du så grim?", "Hvorfor er du fake?" eller det kan handle om noget seksuelt.

En elev oplevede at få stillet spørgsmål, der både var meget personlige og ubehagelige, så det blev tydeligt, at det kom fra en, som var tæt på. De anonyme spørgsmål førte til, at eleven blev usikker, ked af det og mistede tilliden til de nære venner. En anden elev har oplevet, at der fandtes en "byens sladdergruppe" på de sociale medier, hvor der blev lagt rygter ud om forskellige personer. f.eks. "Denne person stjæler", uden at man kunne se hvem, der havde lagt det ud. De fleste af eleverne i undersøgelsen er meget opmærksomme på, at anonymitet gør noget særligt og størstedelen af de elever, der har deltaget i undersøgelsen, er meget negativt indstillet til muligheden for at være anonym digitalt.

Lærerne i undersøgelsen oplever også, at tonen ofte er hård. Flere af dem fortæller, at det er en jargon, som eleverne aldrig ville bruge, når de taler sammen ansigt til ansigt. Flere af lærerne ser en tendens til, at eleverne tit bliver uvenner, fordi nogen har skrevet grimme kommentarer til andre. En lærer beskriver det således:

"Så ved jeg godt, at lige så snart folk kommer til tastene, så bliver der bare skrevet alt muligt crap. Men det gør voksne mennesker jo også, kan man sige. Selv med fornuftige mennesker, kan man tænke: "Har du virkelig skrevet det her?". Selvfølgelig kommer børnene også til det"

(Lærer til elever i 8. klasse).

Både lærere og elever i undersøgelsen tegner et billede af, at det sprog eleverne bruger er afhængig af den kontekst de er i, og hvem de kommunikerer med. En lærer fortæller endvidere:

"Jeg synes det med sprogbrug, det handler meget om at afkode, om der er et specielt sprog, som betyder én ting digitalt og en anden ting fysisk. Det er jo ikke skolens sprogbrug, så at forstå alle de koder der, det kan også være svært. Er koderne negativt ladet eller ej, det synes jeg er svært at vide. Når de skriver noget, har jeg svært ved at vide, hvilken betydning der bliver lagt i det. Jeg er også godt bevidst om, at der er det der ungdomssprog, som gerne vil gøre op med autoriteter eller de voksne. Der vil altid være et sprog, som gerne vil gøre oprør mod de gældende strukturer i skolen"

(Lærer til elever i 8. klasse).

Læreren oplever altså, at man som voksen kan blive usikker på, om sproget er så groft, som det umiddelbart virker. For eksempel bruger mange børn og unge ordet "fuck" i forskellige sammenhænge, og hvis man skriver "fuck dig" efterfulgt af et hjerte, kan det betyde noget helt andet, end man tror som voksen. Det er derfor vigtigt, at man som lærer er opmærksom på disse forskelle og ikke læser alt bogstaveligt.

Eleverne udtaler selv, at tonen kan være hård. Det kan være svært for lærere, forældre eller andre, der står udenfor konteksten og relationerne, at vurdere, hvornår det sprog eleverne anvender, går over stregen. Der er dog en risiko for, at udtryk som "Det er bare vores form for humor", "Det er bare den måde, vi skriver til hinanden på", "Det er ikke ment ondt" eller "Det er kun for sjov" gør det legitimt at anvende et groft sprog (Kofoed, 2013)".

AFHÆNGIG AF TELEFONEN

Nogle af eleverne i undersøgelsen fortæller, at det kan være svært at lægge telefonen væk. De oplever, at der hele tiden er noget, de skal forholde sig til. Under coronanedlukningen havde

eleverne adgang til deres telefoner og computere hele dagen, da de skulle anvendes til undervisning. Flere af eleverne sætter ord på, at de i den forbindelse tillagde sig nogle digitale vaner, som de har svært ved at bryde med efter samfundet er åbnet igen, og de skal møde fysisk i skole hver dag.

Denne elev fortæller, at coronanedlukningen har påvirket de digitale vaner, og gjort det sværere end før at lade telefonen ligge:

"Vi er blevet meget afhængige af de her sociale medier. Det ender med, at det ødelægger vores samfund, vores fællesskab, fordi vi alle sammen sidder på vores telefoner (...) Altså, det er lige før man skal have afvænning efter corona. Jeg var ude med nogle af mine venner i går. Vi sætter os et sted, og vi sidder alle sammen med vores mobiler. Der var ingen grund til, at vi var ude. Vi sad alle sammen på vores mobiler. Når den ene tager den ene frem, så tager den anden jo også den anden frem, og så kan jeg også lige tage min frem"

(Elev i 8. klasse).

Flere af lærerne fortæller også, at det kan være svært for eleverne at slukke for telefonerne og ikke at reagere, hvis der kommer en lyd fra dem:

"Vi kan godt styre det. Hvis jeg siger, at de skal pakke dem væk, så pakker de dem væk. Men det er som om, at de flyver op igen de her mobiltelefoner. Det er svært for dem. Ofte er der også noget, der plinger, og man kan høre noget vibrere, så der er hele tiden aktivitet, ikke"

(Lærer i 8. klasse).

Forældrenes rolle

2

2

Forældrenes rolle

SVÆRT AT STØTTE BØRNENE I DERES DIGITALE LIV

De fleste elever i undersøgelsen fortæller, at de kan tale med deres forældre om det meste og de ved, at de er der for dem, når de har det svært. De værdsætter forældrenes tilstedeværelse højt og flere udtrykker, at de er rigtig gode venner. Alligevel er deres online-liv svært at tale med forældrene om. Flere elever fortæller, at forældrene ikke forstår deres digitale hverdag. De forstår ikke, hvor vigtige de sociale medier er for dem, og de forventer, at de unge skal være sammen på den samme måde, som da forældrene selv var unge. F.eks. at de skal cykle over til andre for at lave aftaler, når det oplagte for eleven selv er at lave en aftale over telefonen. Undersøgelsen viser en tendens til, at eleverne hellere vil tale med en lærer om det, da deres forældre ikke altid forstår det. Det fortæller en af eleverne her:

"Måske forstår de det heller ikke særlig godt, for de er heller ikke lige så gamle som os. Jeg tænker, at min lærer er meget sammen med folk på min alder, og ved godt hvordan folk er, især mine venner for dem er min lærer også meget sammen med. Mine forældre forstår måske ikke helt, hvordan vi omgås, også i den her tid i forhold til, at da de var unge, var det måske ikke helt på samme måde"

(Elev i 8. klasse).

En af en af de ting, der går igen i elevernes svar i undersøgelsen er desuden, at forældrene ikke snakker så meget om online-livet. De vil hellere høre om, hvordan det er gået til fodbold eller hvad eleven har lavet i skolen, og det falder dem ikke naturligt at snakke om det, der f.eks. er sket på de sociale medier. Dette til trods for, at det jo fylder en stor del af børnenes hverdag. Flere af eleverne efterspørger og savner hverdagssnak om online oplevelser, og giver udtryk for, at det er synd, at det først er noget, man taler med de voksne om, når der er udfordringer. En elev sætter ord på dette:

"Jeg tror, at noget af det allerstørste for folk som føler, at de ikke kan snakke med sine forældre om det, ville være, at de accepterede det digitale mere. Det kunne være rigtig rigtig stort og rigtig rigtig hjælpsomt. Hvis deres mor pludselig sagde "Hey, hvordan går det på det der TikTok?"(...) Når ens forældre ligesom forstår en på den måde (...) Det ville hjælpe rigtig meget!"

(Elev i 8. klasse).

Eleven i undersøgelsen giver udtryk for, at det ville være godt, hvis forældrene spurgte nysgerrigt ind til det digitale, i stedet for kun at tale om det, hvis der er udfordringer. Lærerne oplever også, at forældrene gerne vil støtte sine børn, men de fortæller, at det kan være svært for forældrene at vide, hvordan de skal forholde sig til det, fordi de ikke er tæt på det miljø, eleverne er en del af.

Ifølge mobbeforsker Ida Sjursø (2021) virker det forebyggende på udfordringer i børn og unges digitale liv, at forældrene viser interesse og taler med børnene om det, der foregår online. Man kan som forælder ikke kende til alt det, der foregår, men bare det at vise interesse og forståelse kan i sig selv have en positiv effekt og virke forebyggende på f.eks. digital mobning.

STOR FORSKEL PÅ HVOR MEGET FORÆLDRE INDDRAGES

Fire ud af de otte interviewede elever vil hellere tale med en lærer end forældrene, hvis der sker noget problematisk på de sociale medier. Ud fra elevernes og lærernes udtalelser i undersøgelsen, tegner der sig et billede af, at forældrene ikke kender børnenes digitale verden i tilstrækkelig grad. Nogle af eleverne ønsker ikke at involvere forældrene overhovedet, hvis der sker noget svært, og det kan f.eks. være, fordi de tidligere har oplevet, at forældrene ikke har håndteret konflikter på en god måde. Eksempelvis fortæller en elev, at elevens forælder kontaktede andre elevers forældre for at tale om børnenes konflikter, hvilket førte til en konflikt mellem forældrene. En anden elev fortæller, at han fortalte om en svær episode til sin mor, men at han så fik et stempel som en, der sladrede:

"Hvis man sladrer, så er man dum og så kan de andre ikke lide en. (...) Der var på et tidspunkt en konflikt i klassen, og så sagde jeg det til min mor, hvad der var sket. Jeg sagde også til min mor, at hun ikke skulle sige det til min lærer, men det gjorde hun så alligevel, og så kunne mine klassekammerater ikke lide mig i sådan 1 uge eller 2 uger, fordi jeg havde sladret, selvom jeg havde sagt til min mor at hun ikke skulle sige noget. De blev virkelig aggressive overfor mig, det var bare så tydeligt, de ikke kunne lide mig. De skrev bare hele tiden til mig sådan 'din lille luder, hvad fuck fejler du, er du sådan en lille svans siden du skal sige det til dine forældre?'"

(Elev i 8. klasse).

Eksemplet viser, hvordan dynamikkerne i en elevgruppe kan gøre, at det er svært for de voksne at opdage det og hjælpe eleverne hvis der er udfordringer. Andre elever i undersøgelsen fortæller, at de ikke vil involvere forældrene, fordi de er bange for, at forældrene vil reagere med stærke konsekvenser, som f.eks. at inddrage telefonen. Flere af lærerne er klare over, at det kan være svært for eleverne, når forældrene bliver inddraget, og vælger bevidst ikke at fortælle det til forældrene hver gang, der sker noget. En anden lærer fortæller, at vedkommende kun gør noget, når det er sket noget alvorligt:

"Hvis der er problemer, taler jeg med dem, det går udover og hver for sig, så de begge kan få lov til at fortælle, hvad der er sket, og så synes jeg bare, at det er vigtigt, at de får set hinanden i øjnene og får talt om det med det samme. Nogle gange, hvis jeg har haft en sag, hvor jeg synes, at det var lidt voldsomt, der inddrager jeg også forældrene, men jeg siger altid til børnene, når jeg taler med deres forældre. Jeg kunne aldrig finde på at kontakte deres forældre uden. Det er, fordi de skal have tillid til mig. Selvfølgelig har jeg pligt til det, hvis det er noget alvorligt. Men hvis det er en eller anden misforståelse eller et eller andet, så tror jeg faktisk ikke, at jeg gør det. For så er jeg bange for, at næste gang så kommer de ikke"

(Lærer i 8. klasse).

Nogle af eleverne i undersøgelsen har oplevet, at skolen/lærere har inddraget forældrene, hver gang de var involveret i noget uhensigtsmæssigt på sociale medier. Dette har gjort, at eleverne nu vælger ikke at fortælle om udfordringerne til lærerne, fordi de ikke ønsker at forældrene skal involveres. Den konsekvente strategi om altid at kontakte forældrene, kan altså have negative konsekvenser, og gøre det sværere for skolen at opdage det, hvis eleverne har det svært på de sociale medier.

3

Lærernes rolle

3

Lærernes rolle

MEST NÅR DER ER UDFORDRINGER

"Nej, jeg synes ikke, at vi snakker særlig tit om det digitale. Det bliver ikke så tit sat i fokus. Det synes jeg ikke. Nogle gange har vi snakket om det, men det er mest, hvis der er en, der har skrevet et eller andet, og det er blevet sagt til læreren, så kan det godt være, at vi snakker om det i klassen. Ellers synes jeg ikke rigtigt, at det er noget, man snakker om"

(Elev i 8. klasse).

Denne elev er ikke alene om at opleve, at lærerne ikke taler ret meget om elevernes digitale liv. Størstedelen af eleverne i undersøgelsen fortæller, at deres lærere ikke taler om det i hverdagen, og hvis de gør det, er det, når der er udfordringer, som f.eks. ved digital mobning. Nogle har haft korte forløb, hvor der var fokus på f.eks. billeddeling, men det fylder ikke i den daglige undervisning. En elev mener, det ville være godt, hvis de talte om det oftere:

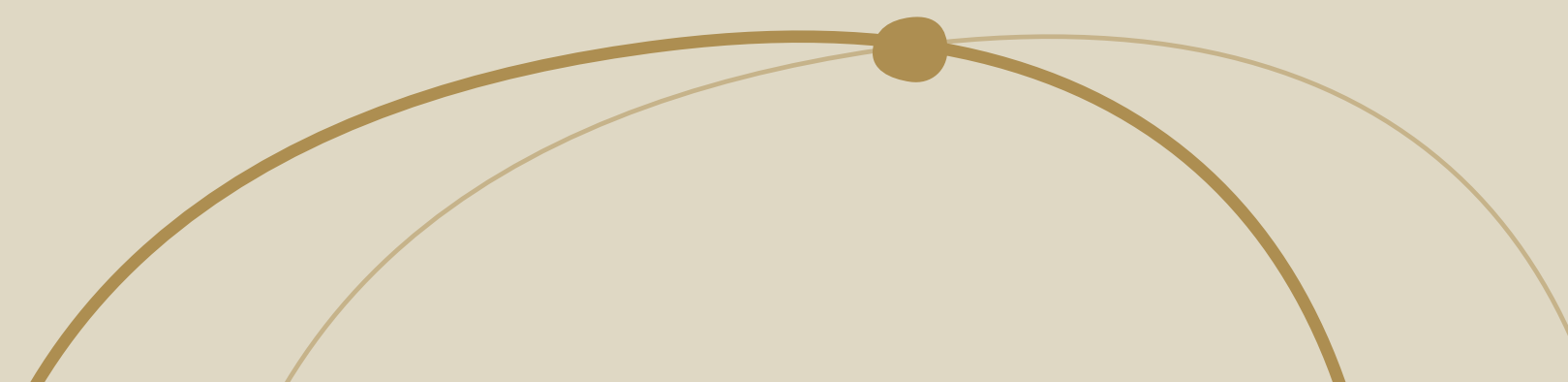
"De kunne nævne det lidt oftere. Ikke kun når der er en konflikt, men at de sådan lidt ofte kunne sige: "Hvordan går det?" eller "Snak lidt om hvordan det går i klassen". Det kunne jo være, om vi havde fået skrevet sammen i weekenden, eller bare hvordan

det var gået. Det synes jeg godt, for man taler ikke så meget om, hvad der sker på sociale medier. De kan tage lidt mere initiativ og spørge ind til det"

(Elev i 8. klasse).

Citatet udtrykker noget, som flere elever i undersøgelsen sætter ord på: At det at tale om elevernes digitale liv gerne må blive mere naturligt. Det er en vigtig del af elevernes liv, og hvis de jævnligt taler om deres hverdagsliv i skolen, uden at nævne den digitale del af det, mangler der noget væsentligt.

I en undersøgelse gennemført blandt svenske elever (Berne et al., 2020) blev en gruppe elever spurgt ind til, hvad de gerne ville have vidst, dengang de var yngre og skulle i gang med at bruge internettet. Et af resultaterne viser, at de gerne ville have vidst, hvordan man taler med voksne om digital mobning. Resultatet fra den svenske undersøgelse underbygger pointen eleverne i DCUMs undersøgelse sætter ord på. Flere elever nævner dog, at lærerne kan have en negativ holdning til telefoner og computere, og at det derfor ikke virker naturligt for dem at tale om det.

Flere af lærerne i undersøgelsen bekræfter elevernes oplevelser af, at det digitale først bliver bragt op som tema, når der er udfordringer. En lærer fortæller, at det kan være svært at tage snakken i hverdagen, fordi det ikke bliver naturligt, og fordi eleverne ikke nødvendigvis fortæller om det, de oplever:

"Ja, jeg spørger nogle gange ind til det (digitale), men det skal jo oftest komme i nogle bestemte sammenhænge. Hvis jeg bare begynder at spørge ind, så siger de ikke noget automatisk. Så ved de jo også godt, hvad det er vi vil som lærere, og så fortæller de ikke alle ting"

(Lærer i 8. klasse).

Eleverne har altså ikke lyst til at fortælle om deres digitale liv, bare fordi læreren spørger ind til det. Flere lærere i undersøgelsen fortæller, at de ønsker mere fokus på det digitale. Hovedvægten af lærerne sætter ord på, at det kan gøre en positiv forskel, hvis de selv har en forståelse for og erfaring med, hvordan de forskellige sociale medier fungerer. Herudover kan det give lærerne indsigt i, hvorfor og hvordan eleverne bruger de sociale medier – på godt og ondt.

Der er dog en tendens til, at det først er når lærerne får indsigt i udfordringer i klassen med eksempelvis anonymitet, groft sprog eller billeddeling, at de sætter fokus på online trivsel og prøver at hjælpe eleverne. DCUMs undersøgelse peger på, at en af årsagerne til dette, kan være, at der i lærernes rolle, særligt klasselærernes rolle, i forvejen er mange opgaver, de skal løse. Flere udtaler, at det kan være en udfordring at få tid til løbende at fokusere på elevernes digitale liv.

"Hvordan man kan få en forståelse for det? Det tænker jeg er ved at tage fat på nogle af de ting, der er oppe at vende. De ting, der er oppe og vende i medierne, at man ligesom tager hånd omkring det, og selv holder sig opdateret på, hvad det er,

der sker på de sociale medier. Jeg downloadede selv, i starten af første lockdown, TikTok, fordi jeg tænkte, at nu ville jeg lige ind og se, hvad det er, der sker der. Så man selv har en indsigt i, hvad det er, der sker på de forskellige platforme. Nu har jeg selv Instagram og Snapchat også. Det er jo en stor del af deres (elevernes) hverdag også. Jeg siger ikke, at alle lærere bør downloade de ting, men det har i hvert fald givet mig et stort indblik i, hvad det er der sker, når de fortæller mig eller siger et eller andet"

(Lærer i 8. klasse).

Læreren her oplever, at det har hjulpet at bruge og kende de samme sociale medier, som eleverne bruger. Læreren mener ikke, at alle lærere nødvendigvis bør gøre det samme, men det har hjulpet. En anden lærer oplever, at det er svært at være en del ældre end elevernes forældre, og oplever at have mindre føling med, hvad eleverne er optagede af og oplever online.

TILLID OG GODE RELATIONER

Den norske mobbeforsker Kyrre Breivik (Breivik et al., 2017) viser, at en varm og tillidsfuld relation mellem lærer og elev er vigtig for eleverne, og at det kan virke som en form for beskyttelse for elever, der har oplevet mobning. I DCUMs undersøgelse fortæller flere af eleverne, at tillid til læreren kan være det, der gør, at de taler med læreren, hvis der sker noget svært på de sociale medier. Hvis de oplever, at læreren virker oprigtig interesseret i at lytte til dem, gør det, at de taler med læreren, når der er opstået udfordringer. En elev fortæller:

"Vi går direkte til vores lærer, hvis der sker noget dårligt i klassens Snapchat-gruppe. Jeg tror, det er fordi vi har så meget tillid og tiltro til vores lærer (...) Vi ved, at hun lytter til os, og vi ved, at hun faktisk vil gøre en forskel, hvis vi kommer og siger noget"

(Elev i 8. klasse).

Lærerne fortæller også, at den gode relation til eleverne er vigtig, hvis de skal kunne tale med dem om deres personlige liv, som det digitale er en vigtig del af. En lærer fortæller, hvordan man kan opbygge den tillid med eleverne:

"Men tillid får man kun ved, at man viser interesse i ungerne. At man er ægte nysgerrig på, hvem de er som mennesker, og hvad de byder ind med af deres hverdag og sådan noget. Jeg tror, det er sådan nogle ting, der gør det. Og også tid. Man kan ikke gøre det på to dage"

(Lærer i 8. klasse).

Gode intentioner gør det således ikke alene. Man er som lærer nødt til at være oprigtig interesseret i eleverne og hvordan de har det, for at opnå et tillidsforhold, der kan få eleverne til at tale om eventuelle problemer online.

ET STÆRKT FÆLLESSKAB GIVER BEDRE DIGITAL KULTUR

På spørgsmål om hvad, de tror, kan hjælpe på den grove tone og de andre udfordringer eleverne møder på sociale medier, svarer flere af eleverne, at de ofte får hjælp af en lærer til at løse det. En elev beskriver, hvordan læreren har hjulpet til at løse en digital konflikt mellem nogle klassekammerater:

"Nu gør lærerne meget for, at vi kan arbejde sammen, uanset hvem vi er, og hvordan vi har det med hinanden. Hvis der foregik digital mobning i min klasse, ville jeg helt klart bare gå over til en lærer og sige: "De der to, de har altså et lille problem, så kan I ikke lige prøve at snakke med dem". Jeg har for eksempel prøvet at være i gruppe med nogle, som var megasure på hinanden, over noget de havde skrevet på de sociale medier, så jeg sagde: "Okay, det er for meget nu". Så gik jeg op til min lærer og sagde, at hun eller han lige skulle snakke med de to personer eller flere, hvis det var, at det var flere af dem, og så blev det udredt der"

(Elev i 8. klasse).

Flere elever i undersøgelsen fortæller, at det vil hjælpe børn og unge at lære mere om sociale medier, både hjemmefra og i skolen. De kan godt lide tanken om at have et forløb, hvor de lærer, hvordan man kan formulere sig på en god måde, og hvordan man kan håndtere de svære ting på nettet/de sociale medier på en gode måde.

Lærerne i undersøgelsen er enige i, at det ville være betydningsfuldt, hvis der var tid til at undervise i digital kommunikation og dannelse. De oplever, at mange elever ikke har lært noget om online adfærd hjemmefra, og at opgaven placeres ved dem som lærere. Lærerne ønsker mulighed for at lave deciderede undervisningsforløb, hvor de taler om de forskellige dynamikker på sociale medier.

Der er dog også lærere, der oplever, at eleverne godt kan komme ind i de uheldige måder at være sammen på, selv om de har lært alle de "rigtige" ting. F.eks. fortæller en lærer, at hendes elever godt ved, hvad de skal sige og gøre, når de færdes online, men at det alligevel er svært at overføre til virkeligheden:

"Det jeg oplever er, at der er nogle gode undervisningsforløb. Men de er jo søreme så fornuftige de unge mennesker, når de sidder og taler om det i klassen. Men derfra og så til, at man også kan være med til at ændre deres handlinger, den er svær. Jeg tror generelt, at den bedste måde til at ændre deres handling, det er ved at skabe et godt klassefællesskab, altså uafhængigt af det digitale. For hvis man har et godt klassefællesskab, så vil du nok også have det godt digitalt på klassen"

(Lærer i 8. klasse).

Læreren peger på, at den bedste måde at skabe en bedre digital kultur på, kunne være at arbejde med selve klassefællesskabet. Hvis eleverne har en utryk kultur, vil f.eks. et dårligt sprog blive ved med at være en udfordring, selv om de får undervisning i, hvordan de bør 'tale' til hinanden online. Undersøgelsen viser også, at arbejde med klassefællesskabet kan gøre eleverne mere bevidste om, hvordan de kommunikerer med hinanden – også på sociale medier. Flere af eleverne i undersøgelsen nævner trygge klassefællesskaber som noget, der kan sikre et godt online miljø. Når eleverne ved, at der er plads til forskellighed, giver det tryghed. Dette smitter også af på klassens digitale liv, og mindsker risikoen for, at der opstår mobning. En elev fortæller om sin klasse, som har et godt sammenhold:

"Nu har min lærer lige fortalt mig, at der i en af hendes klasser er ren mobning nærmest, hvor de går lige på og hårdt inde i den klasse. Så tænkte jeg: "Ej, hvor er jeg heldig at gå i min klasse". I vores klasse er der plads til at være sig selv, oftest i hvert fald. Fordi at vi er så forskellige inde i vores klasse. Vi har nogle, der ser anime. Vi har nogle, der er meget stille. Vi har nogle, der synger. Vi har nogle, der er meget sporty. Vi har nogle, der sådan er meget piget, og nogle der er meget drenget. Vi er meget forskellige, så vi accepterer, hvordan hinanden er"

(Elev i 8. klasse).

BÅDE SKOLE OG HJEM HAR ET ANSVAR

I undersøgelsen tegner der sig ikke et klart billede af hvem, der har det største ansvar for elevernes trivsel i og omkring deres digitale liv. Nogle af eleverne peger på, at de har et stort ansvar selv. De voksne kan ikke overvåge dem, og de giver udtryk for, at når man er kommet til 8. klasse, bør man selv være i stand til at træffe fornuftige beslutninger. Andre elever peger på, at det er forældrene, der har det største ansvar. Det begrundes i, at det kan være svært at sige fra, når man som barn gerne vil passe ind i fællesskabet. Det er derfor vigtigt, at forældrene hjælper. Eleverne peger desuden på, at forældre derfor må være tæt på børnenes digitale færden, når de får deres første telefon og guide dem i, hvordan man skriver på en god måde og er en god ven digitalt. En elev fortæller, at det må være forældrerens ansvar at sikre, at børnene er klar til at være på sociale medier, inden de får lov til det:

"Jeg synes, at de skal vide, om vi er klar til at komme på de sociale medier. Det er det, de styrer. Sådan "Er du klar nu?". De holder måske ikke så meget øje med, hvordan vi har det på de sociale medier og hvad vi laver. Det holder de ikke så meget øje med. De har bare sagt, at vi selvfølgelig ikke skal skrive noget dumt"

(Elev i 8. klasse).

Størstedelen af lærerne i undersøgelsen mener, at ansvaret for børnenes online færden er delt mellem skole og hjem. Forældrene har en stor og vigtig opgave. Det er vigtigt, at de er tæt på og støtter deres barn i den gode digitale udvikling og dannelse. Samtidig er det lærerne, der er tættest på meget af det, der sker blandt børnene i løbet af dagen, og i mange tilfælde er det dem, der ved mest om elevernes digitale liv. Det falder derfor naturligt, at lærerne løfter en del af opgaven og ansvaret.

En af udfordringer for lærerne i den forbindelse er, at børnenes digitale liv foregår udenfor skoletiden, men ofte handler om noget i skolen. Jon Lange fra Red Barnet beskriver udfordringen som, at digital adfærd "falder midt mellem nogle arenaer". En lærer fortæller om dette:

"Men det er det her med, at det sker derhjemme, og så kommer det herop. Man er jo helt magtesløs, føler jeg"

(8. classes lærer).

Jonas Ravn fra Center for Digital Pædagogik pointerer, at det i bund og grund handler om ansvar:

"Det lander ligesom ikke noget sted. Fordi det ikke hører til et bestemt sted, er der ingen, der tager ansvar"

(Ravn, Center for Digital Pædagogik).

Eleverne mener, at de selv skal/bør tage ansvar for, hvordan de bruger de sociale medier i takt med, at de bliver ældre. Men de mener også, at forældrene som en del af opdragelsen skal lære dem, hvordan de skal opføre sig – både i fysiske og digitale fællesskaber.

"Jeg kunne måske godt tænke mig, at man sådan skolemæssigt indtænkte, at lige præcis noget med social og digital dannelse og alt det her, at det faktisk var noget der lå fast, at man skulle"

(Lærer i 8. klasse).

Størstedelen af lærerne i undersøgelse er enige i, at der er behov for tydeligere rammer for, hvordan de skal arbejde med elevernes digitale liv i hverdagen. DCUMs undersøgelse peger på, at det er forskelligt fra skole til skole, hvor stor bevidstheden om elevernes digitale liv er, og derfor er der også forskel på, hvordan der arbejdes med det i praksis. De fleste lærere har ikke retningslinjer fra skoleledelsen om, hvordan de skal arbejde med området. Det betyder, at der er store forskelle på, hvor meget eleverne arbejder med online adfærd, hvis prioriteringen er op til den enkelte lærer. Jonas Ravn sætter ord på dette:

"Lærerne savner måske en digital strategi, som siger: "Undervis i dette to gange om året, hold jævnligt denne type samtaler" etc., så det bliver konkret, hvad de skal. Det kan være rart at vide præcist, hvad man skal gøre"

(Ravn, Center for Digital Pædagogik).

ACCEPT ER EN FORUDSÆTNING

Eleverne i undersøgelsen pointerer, at det er vigtigt at acceptere sociale medier og online aktiviteter som en del af deres liv. De fortæller dog også, at både lærere og forældre ofte omtaler den digitale verden på en negativ måde. Hvordan det helt konkret kan komme til udtryk for eleverne, sætter en 8. klasses elev ord på.:

"Hvis lærerne hakker på os, og siger: 'Det er faktisk sket flere gange herinde, og det er virkelig dårligt gjort.' Det tror jeg ikke vil hjælpe. Hvis de snakker positivt om det: "Det her kunne man gøre. Det er sket andre steder. Det skal vi bare have styr på". Det tror jeg helt klart ville hjælpe"

(Elev i 8. klasse).

Eleven pointerer, at det ville hjælpe, hvis lærerne signalerede, at digitale udfordringer er noget alle kan opleve, og at der findes en løsning. Hvis lærerne som udgangspunkt ser det som 'noget problematisk', kan der skabes distance mellem lærer og elev. Det vanskeliggør dialog og kan betyde, at eleverne ikke får den støtte og opbakning, de måske har behov for. Det underbygges yderligere her af Jonas Ravn fra Center for digital pædagogik:

"Al interesse som ikke handler om en løftet pegefinger er godt. Accept er en vigtig forudsætning"

(Ravn, Center for Digital Pædagogik).

4

Skolernes rammer

4

Skolernes rammer

MOBILFRI SKOLE ELLER EJ?

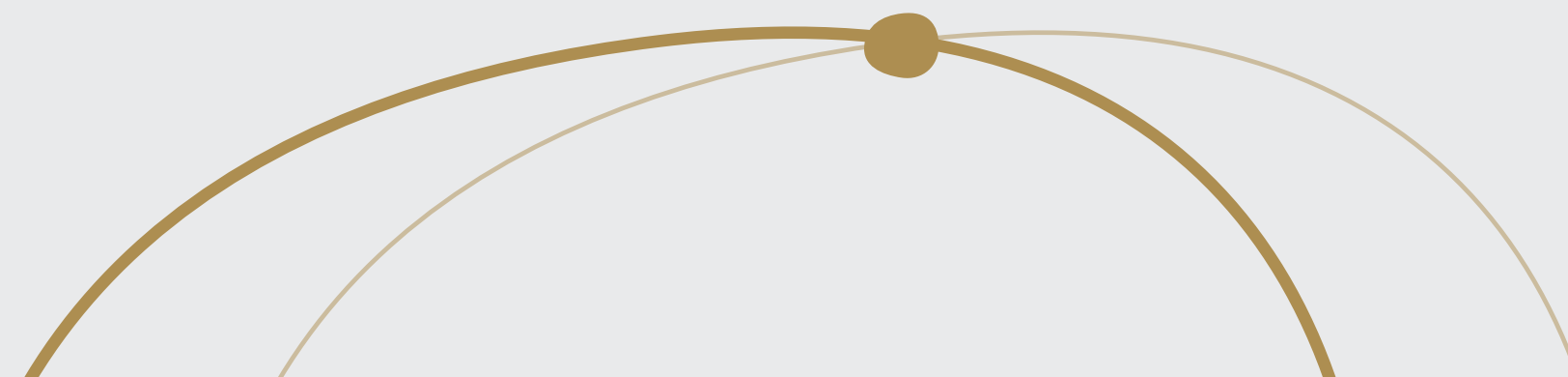
Størstedelen af skolerne i undersøgelsen har en mobilpolitik. Den indeholder typisk retningslinjer for, hvornår eleverne har adgang til deres mobiltelefoner, og hvornår de er gemt væk i en kasse eller låst inde i et skab. Første årsag til indførelse af mobilpolitik er, at lærerne oplever, at eleverne har svært ved at koncentrere sig, hvis deres mobiltelefoner ligger fremme på bordet, er i lommen eller i skoletasken. Lærerne oplever det som en udfordring i timerne, da mobiltelefonerne kan skabe uro og fjerne elevernes opmærksomhed fra undervisningen. Den anden årsag findes i det sociale aspekt. Lærerne oplever, at eleverne kan være mere optaget af deres telefoner i frikvartererne, end de er af at lege og være sammen med hinanden. Nogle af lærerne udtaler dog, at eleverne også bruger de sociale medier til at være sociale i frikvartererne. Det kan være ved at spille sammen eller lave en dansevideo på TikTok, som de optager i frikvarteret og lægger ud på det sociale medie efterfølgende. Eleverne anvender altså de sociale medier i frikvartererne til at være sammen og skabe et fællesskab – et fysisk digitalt fællesskab.

DCUMs undersøgelse viser, at skolerne har forskellige politikker i forhold til elevernes brug af mobiltelefoner i skoletiden. Der findes forskellige retningslinjer fra skole til skole og fra årgang til årgang på de enkelte skoler

En lærer fra undersøgelsen fortæller, at lærerne på hendes skole ikke kan blive enige. Derfor har skolen forskellige regler på de forskellige årgange:

"Vi kan ikke helt blive enige blandt lærerne om det med mobiltelefonerne, så vi ender med at lave forskellige styringer på årgangene. Et årgangsteam gør det på en måde, og andre på en anden. Vi kan simpelthen ikke blive enige, og vi har diskuteret det her mange år (...) I vores team ville vi have telefonerne væk. Vi synes, at de fyldte for meget. De brugte for meget af deres hjerneaktivitet på noget, som ikke var relevant. Vi skulle hele tiden fange dem under bordet, hvor de sidder med dem og sådan noget, ikke. Det bliver et koncentrationsproblem. De kan ikke rigtigt administrere, at den bare ligger"

(Lærer i 8. klasse).

Seniorrådgiver Jon Lange fra Red Barnet finder det problematisk, hvis nogle skoler indfører en mobilpolitik som en løsning for at undgå at tage hånd om udfordringerne med det digitale:

"Mange skoler siger, at de har mobilhoteller, og derfor har de ikke et problem med digital mobning. "Nu har vi løst det – det er væk". Og det er jo ikke nok – man lærer ikke kompetencerne"
(Lange, Red Barnet).

Lige netop at eleverne ikke lærer kompetencerne til at færdes online, er en af årsagerne til, at nogle skoler vælger ikke at have en mobilpolitik. En lærer udtaler:

"Jeg har en tro på og et håb om, at de (eleverne) godt selv kan se, hvornår det er i orden at have den (mobiltelefonen) fremme, og hvornår det ikke er i orden"
(8. klasses lærer).

Lærerens håb er, at eleverne selv lærer at styre deres online adfærd og lærer at vurdere, hvornår de kan have deres mobiltelefoner fremme i skoletiden. Eleverne er blevet inddraget og har bidraget med deres perspektiver, hvorefter de i samarbejde har besluttet, at eleverne har adgang til deres mobiltelefoner for at de kan udvikle kompetencer. Han er hermed enig i Langes syn. Ifølge Lange skal eleverne lære og udvikle handlekompetencer. Han uddyber problematikken:

"Jeg synes det er et stort problem, at man ikke lærer at håndtere det i skolen. Når man siger, at mobilen ikke må være i skolen, gør det også, at man ikke snakker om sociale medier"
(Lange, Red Barnet).

Lange ser en risiko for, at der ikke bliver sat fokus på børnenes digitale liv samt arbejdet løbende med temaet på skolerne, hvis mobiltelefonerne altid gemmes væk i mobilhoteller eller en kasse.

Han forslår, at der på skolerne indføres løsninger, der muliggør at eleverne kan lære at begå sig med mobiltelefonerne, men at der nogle uger er begrænsninger på deres adgang til dem.

Over halvdelen af de lærere, der har bidraget til undersøgelsen, oplever mobiltelefonerne som et forstyrrende element i undervisningen. De udtaler, at eleverne har svært ved at koncentrere sig, når telefonerne bipper eller vibrerer, hvis de ligger fremme eller i tasken. Samtidig er der andre af de interviewede lærere der mener, at det bør være et mål i sig selv, at eleverne lærer at håndtere at telefonerne er fremme, uden at blive distraheret hele tiden. De kan frygte, at man fratager eleverne muligheden for at lære dette, ved at tage telefonerne væk. F.eks. mener denne lærer, at det handler om at indarbejde gode rutiner:

"Jeg synes det er en balancegang, jeg kan ikke rigtig finde ud af, om jeg tror, at løsningen er at forbyde telefonerne. Jeg tror vi må anerkende, at de er der, og så handler det mere, om vi kan få indarbejdet nogle gode rutiner og vaner med, hvornår og hvordan man bruger telefonen"
(Lærer 8. klasse).

SKOLERNE HAR IKKE KLARE RAMMER

Undersøgelsen peger på, at det på de fleste skoler er op til den enkelte lærer at lave en plan for arbejdet med elevernes digitale liv. Skolerne har ikke formuleret eller aftalt en fælles overordnet plan, som lærerne kan arbejde ud fra. Det er således op til den enkelte lærer at sætte sig ind i emnerne, bestemme hvad de finder relevant og vurdere, hvornår det passer ind i undervisningen. Udfordringen ved denne tilgang kan være, at den undervisning der tilbydes følgelig, kan variere i både omfang og kvalitet, hvilket igen kan være med til at skabe ulige digitale færdigheder blandt elever i grundskolen.

Flere af lærerne i undersøgelsen efterspørger en fælles plan og struktur for deres arbejde med elevernes online fællesskaber. Det kunne være med til at prioritere og sikre den fornødne tid til opgaven.

"Hvis hver lærer ligesom er obs på det, både hvis der sker et tilfælde af det, men også når det er, at man underviser. Man kunne godt sige, at alle lærere på hver årgang har et forløb om året, der hedder noget med digital mobning, så vi har fokus på det, og det bare lå implementeret i årsplanerne. Sagtens. I stedet for, at det er hver lærer, der skal sige: "Hey, hov, jeg synes lige, vi skal have talt om det her, og så synes jeg også lige, vi skal det her". Altså at det var mere systematisk. Det synes jeg faktisk, vil give rigtig god mening"

(Lærer i 8. klasse).

Undersøgelsen peger ligeledes på, at skolernes antimobbestrategi, herunder strategier i forhold til digital mobning, ikke bliver brugt aktivt. Størstedelen af lærerne i undersøgelsen giver udtryk for, at de ikke kender skolens antimobbestrategi, eller om den indeholder en strategi mod digital mobning, som loven foreskriver. Faren er, hvis antimobbestrategien bliver et dokument i en skuffe, er der en stor risiko for, at arbejdet mod mobning ikke bliver gjort systematisk, og at man som skole ikke har en fælles forståelse af, hvad mobning og utrygge fællesskaber betyder. Det kan gøre det sværere for eleverne at få den hjælp, de har behov for.

Nogle af lærerne i undersøgelsen peger på en helt konkret plan for, hvad man bør fokusere på, når det kommer til digitale emner. En lærer fortæller, at en helt konkret plan for, hvad man skal lave på de forskellige klassetrin, ville være godt:

"Man kunne godt bruge noget helt konkret. Ligesom man har ved mobning. Vi har en antimobbestrategi, hvor man kan gå ind og se, hvis det her sker, så gør vi sådan, sådan og sådan. Det kunne jo godt være, at man skulle lave en plan for det digitale, og sige: "I 6. klasse har vi fokus på det digitale på denne måde" og så videre"

(Lærer i 8. klasse).

Dette konkrete forslag er udtryk for et generelt ønske blandt de lærere, der har deltaget i undersøgelsen. Størstedelen af lærerne ønsker tydeligere rammer for arbejdet med elevernes digitale liv med fokus på, hvad de skal gøre hvornår. Jonas Ravn bakker lærerne op i dette:

"Det er vigtigt, at hver skole har en strategisk tanke for, hvordan man arbejder med det, så det ikke bliver op til den enkelte lærer. En grundlæggende strategi er enormt vigtig"

(Ravn, Center for Digital Pædagogik).

DCUM anbefaler

DCUM har i forbindelse med denne publikation haft fokus på at indsamle viden om skolens, lærernes og elevernes erfaringer med elevernes digitale liv og fællesskaber. Lærere og elever har med deres viden, erfaring, tanker og ønsker bidraget med nye perspektiver til forståelsen af det digitale hverdagsliv for børn og unge.

På baggrund af den indsamlede viden har DCUM sammenfattet en række anbefalinger til henholdsvis skoleledere, lærere og forældre. DCUMs anbefalinger kan være med til at støtte eleverne i at udvikle sunde og stærke digitale fællesskaber og mindske krænkelse, negativ adfærd og mobning både i og uden for de digitale rum.

Til skoleledere

- Arbejd for at skolens antimobbestrategi – herunder strategien i forhold til digital mobning bliver en levende strategi som alle, der har sin daglige gang på skolen, kender og bruger.
- Inddrag skolebestyrelsen og elevorganer i arbejdet mod mobning.
- Sørg for at arbejdet med at forebygge og håndtere digital mobning er en del af antimobbestrategien.
- Giv lærerne og pædagogerne tydelige rammer for arbejdet med online adfærd, og prioriter det højt. Overvej om der for alle årgange bør udarbejdes en plan for, hvilke områder man bør undervise i samt hvornår.
- Sørg for, at lærerne og pædagogerne er klædt på til arbejdet – det kræver indsigt, viden og værktøjer.
- Inddrag eleverne – de ved bedst hvilke udfordringer og temaer, som er relevante for dem i de digitale fællesskaber.
- Vær obs. på, at mobilpolitik ikke er en garanti mod digitale udfordringer, og at skolen stadig har et ansvar for at lære eleverne at begå sig online.

DCUM anbefaler

Til lærere

- Accepter at de sociale medier er en vigtig del af børn og unges liv, og vær positiv og nysgerrig indstillet. Lad deres digitale liv være en naturlig del af den daglige hverdagssnak.
- Husk at det der foregår digitalt, ofte påvirker eleverne i stor grad, også hvis det foregår i fritiden.
- Hav løbende fokus på, hvordan det skrevne ord påvirker, og hvordan man nemt kan misforstå hinanden.
- Tænk online adfærd ind i jeres undervisningsplaner i de forskellige fag, som f.eks. dansk, engelsk og samfundsfag, så det ikke er noget, I kun taler om i korte perioder ad gangen.
- Hold fokus på stærke fællesskaber, både online og offline – et stærkt klassefællesskab er en god grobund for sunde fællesskaber online.

Til forældre

- Accepter, at sociale medier og online tilstedeværelse er en vigtig del af dit barns liv og fokuser på, hvordan de kan få gode digitale vaner frem for at forbyde det.
- Sæt dig ind i de sociale medier, så du forstår, hvad de kan, og hvorfor de er vigtige for dit barn.
- Vær nysgerrig og positivt indstillet, så børnenes digitale liv bliver en naturlig del af familiens samtaler.
- Indse at du ikke nødvendigvis ved bedst, og at barnets perspektiv er vigtigt. Også hvis der opstår udfordringer.
- Indgå i dialog med skolen om børnenes brug af sociale medier.

Fra de store til de små

I samtalerne med eleverne spurgte vi dem, om de ville give nogle gode råd til dem, som er yngre end dem selv, og som måske først lige er startet med at bruge mobiltelefoner og sociale medier. Det kom der disse gode råd ud af:

- Husk at lege og være sammen uden telefoner. Telefonerne kan komme til at fylde for meget for tidligt.
- Forsøg ikke at være optaget af at være sej og have mange følgere og likes på de sociale medier – det er ikke vigtigt.
- Undgå at gå med ind i konflikter og at buge dårligt sprog. Det er ikke det værd!
- Inkluder alle og lav grupper for f.eks. hele årgangen eller klassen.

Litteraturliste

Berne, S., Frisen, A. & Oskarsson, J. (2020). **High school students' suggestions for supporting younger pupils counteract cyberbullying.** In: Scandinavian Journal of Psychology, 61 (1), 47-53

Breivik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsøe, C. E., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). **Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering og konsekvenser og tiltak.** Regionalt kunnskapssenter for barn og Unge (RKBU Vest) Uni Research Helse & Nasjonalt Senter for læringsmiljø og Atferdsforskning. Universitetet i Stavanger.

Kofed, J. (2013). **Affektive rytmer: Spektakularitet og ubestemmelighet i digital mobning.** I Kofoed, J & Søndergaard, D. M. (red.). Mobning Gentænkt (s. 161-192). København: Hans Reitzels Forlag.

Sjursø, Ida Risanger (2021). **Traditional and cyber victimization: Emotional problems and perceived teacher support.** University of Stavanger, Norwegian Centre for Learning Environment and Behavioral Research in Education Faculty of Arts and Education

Skolen, børnene og SoMe

DCUM 2021

Tekst

Heidi Knudsen, Mette Schou,
Marianne Laflor og Lea Høxbroe Jeppesen

Redaktion

Christian Rudbeck

Ansvarshavende

Jannie Moon Lindskov

Grafisk design

Vokseværk – vokseverk.dk

dansk
center for
undervisningsmiljø

viden til praksis

dcum.dk

